

слід чітко констатувати, що формування політичної нації є важливим чинником становлення демократичної правової української держави. Державні структури та громадські інституції повинні активізувати свої зусилля на вирішення цього важливого завдання, зокрема сприяти формуванню ефективної етнонаціональної політики.

Зокрема потрібно сформуванню і законодавчо закріпити Доктрину етнонаціональної політики України, де були б розроблені її концептуальні засади та чітко визначені базові поняття етнонаціональної політики: «політична нація», «титульний етнос», «національність», «корінні народи», «етнічна група», «етнічна спільнота» тощо, так як навіть в чинній Конституції немає їхнього чіткого визначення. Потрібно здійснювати подальше вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин.

На рівні держави розробити ефективні заходи щодо підтримки процесу мовно-культурного відродження етнічних спільнот України; сприяти вільному функціонуванню та розвитку української мови та мов національних меншин; створити механізми щодо сприяння задоволенні мовних, культурних, освітніх потреб українців за кордоном; розробити шляхи забезпечення соціальної адаптації колишніх депортованих громадян в українське суспільство; посилити контроль над міграційними процесами.

На загальносуспільному рівні потрібно сформувати високий рівень політичної культури, розвинути громадянське суспільство і підвищувати рівень моральності суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. **Крисаченко В. С.** Українська політична нація: генеза, стан, перспективи [Електронний ресурс] / В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, О. С. Власюк та ін.. – Режим доступу: old.niss.gov.ua/book/Krizachenko/Gl%201-2_cnv.htm.
2. **Розумний М.М.** Ідея і нація в інформаційну епоху / М.М. Розумний. – Х.: 2006. – 340 с.
3. **Касьянов Г. В.** Теорії нації та націоналізму / Г. В. Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
4. **Майборода О.** Нації етнічні і політичні: оманливе розрізнення / О. Майборода // Політ. менеджмент – 2004. – № 5. – С. 15-22.
5. Теория этноса [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.sati.archaeology.nsc.ru/encyc_p/term.html?act=show_text&lo=59&term=4.
6. **Бердяев М.** Многобожие и национализм / М. Бердяев // Путь. – 1934. – № 43. – С. 3-16.
7. **Русин М. Ю.** Історія української філософії / М. Ю. Русин, І. В. Огородник. – К.: Академ-видав. 2008. – 624 с.
8. **Чижевський Д.** Нація (концепція В. Липинського) / Д. Чижевський // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 120 – 134
9. **Липинський В.** Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Липинський. – К.: Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
10. **Бердяев Н.** Судьба России / Н. Бердяев. – Харьков: Изд-во Фолио, 2001. – 624 с.
11. **Сорокин П.** Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин. – М., 1992. – 542 с.
12. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. – Київ, 1993. – 800 с.
13. **Горовський Ф.** Нація / Ф. Горовський, О. Картунов, Ю. Римаренко // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 121 – 122.
14. Іван Лисяк-Рудницький. Філософська думка в Україні: Біобібліогр. словник / Авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2002. – 244 с.
15. **Андерсон Б.** Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон – К., 2001. – 272 с.
16. **Додонов Р.** Некоторые аспекты этатического подхода к определению понятия «нация» Р. Додонов // Константы. 1995. № 1. – С. 40 -54.

УДК 329. 01: 316.77

І. Є. Хомин

МІЖПАРТІЙНА КОМУНІКАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВАХ, ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто теоретичні та політико-правові аспекти комунікації політичних партій. З'ясовано стан дослідження міжпартійної комунікації у вітчизняній літературі. Проаналізовано особливості та основні етапи формування коаліцій у перехідних суспільствах. Розкрито вплив міжпартійної комунікації на демократизацію політичного процесу – узгодження

позицій, пошук консенсусу, досягнення політичної згоди. Визначено особливості застосування транзитологічної теорії у дослідженні міжпартійної комунікації у транзитних суспільствах, її особливостей і вплив на трансформаційні процеси.

Ключові слова: міжпартійна комунікація, інститути, процедури міжпартійної комунікації, коаліція, міжфракційна комунікація, транзит

Рассмотрены теоретические и политико-правовые аспекты коммуникации политических партий. Выяснено состояние исследования межпартийной коммуникации в отечественной литературе. Проанализированы особенности и основные этапы формирования коалиций в переходных обществах. Раскрыто влияние межпартийной коммуникации на демократизацию политического процесса – согласование позиций, поиск консенсуса, достижения политического согласия. Определены особенности применения транзитологической теории в исследовании межпартийной коммуникации в транзитных обществах, ее особенностей и влияние на трансформационные процессы.

Ключевые слова: межпартийная коммуникация, институты, процедуры межпартийной коммуникации, коалиция, межфракционная коммуникация, транзит.

Reviewed the theoretical and political and legal aspects of communication political parties. It is shown state study of inter-party communication in the Soviet literature. Analyzed the peculiarities and milestones of forming a coalition in transitional societies. Reveals the impact of inter-party communication on the democratization of the political process – coordination of positions, seek consensus, achieve political consensus. Defined the features of the transitional application of the theory in the study of inter-party communication in transitional societies, it's characteristics and effects on transformation processes.

Keywords: inter-party communication, institutions, procedures of inter-party communications, coalition, faction communication, transit

© І. Є. Хомин, 2012

Сьогодні Україна перебуває у стані незавершеності консолідації політичного режиму, в зв'язку з цим, виникає потреба вивчення діяльності політичних партій, усталених та інституціалізованих форм й процедур їхньої комунікації. Адже, процес трансформації характеризується появою та визрівання умов для політичного плюралізму, а, отже, і демократизації. Саме партії, яких на початковому етапі транзиту з'являється велика кількість, є виявом політичного плюралізму. Щоб бути основою державного управління, формувати й реалізовувати ефективні державні стратегії, ці партії повинні стати відповідальними за них, а для цього – пройти складний шлях селекції нежиттєздатних та консолідації тих партій, котрі мають постійну електоральну підтримку. Важливе значення для консолідації політичних партій і формування ефективної партійної системи має міжпартійна взаємодія та міжпартійна комунікація, яка сприяє подоланню численних протиріч і формуванню спільних стратегій як електоральних, так і управлінських.

Міжпартійна комунікація в Україні недостатньо досліджена в науковій літературі. Українські та російські науковці розглядають її в контексті політичної комунікації. Більшість дослідників займається вивченням політичних партій, партійних систем та різних аспектів їх функціонування (М. Дюверже, Дж. Сарторі, С. Ліпсет, К. Джанда, К. фон Байме, Ж. Л. Кермонн, Ю. Швед, І. Поліщук, А. Романюк, В. Ковальчук, М. Примуш, К. Гаджиев, В. Агеев, Ю. Гамбаров, Т. Шмачкова, Є. Вятр та ін.). Незважаючи на це, в сучасній літературі не сформувався єдиний підхід до розуміння сутності та ознак політичних партій. Деякі аспекти політичної комунікації, зокрема політичної комунікації в парламенті вивчають Ю. Ганжуров, І. Підлуська, М. Грачев, М. Вершинін та ін. Міжпартійну комунікацію в контексті теми «Україна–НАТО» досліджує О. Шиманова. У роботах Д. Растоу Дж. Каллберга, Дж. Хіглі і Я. Пакульські, Д. Лінца, А. Степана, Г. О'Доннелла, Ф. Шміттєра, С. Гантінгтона, А. Пшеворського висвітлюються проблеми консолідації та інституалізації партійної системи, процес вироблення спільних норм і процедур політичної комунікації партій у перехідний період.

Мета статті – проаналізувати особливості міжпартійної комунікації у транзитних суспільствах.

Реалізація поставленої мети обумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- розглянути теоретичні та політико-правові аспекти комунікації політичних партій, уточнити понятійний апарат;
- вивчити особливості та основні етапи формування коаліцій;
- показати вплив міжпартійної комунікації на демократизацію політичного процесу – узгод-

- висловити припущення про тенденції розвитку багатопартійності, коаліційної тактики і політичного процесу в транзитному суспільстві.

Політичні партії не можуть функціонувати ізольовано одна від одної, вони взаємодіють – конкурують, формують спільні стратегії, обмінюються інформацією. Міжпартійна комунікація – це вид політичної комунікації на основі спільності, часткового співпадання або протилежності інтересів, у якому основними учасниками є політичні партії та блоки. Міжпартійна комунікація формує моделі взаємодій між партіями, конститує партійну систему.

Для побудови політичної комунікації використовують різні технології. Відповідно це стосується і міжпартійної комунікації, як підсистеми політичної комунікації. Щоб обрати оптимальну технологію політичної комунікації потрібно діагностувати політичну ситуацію, відносини між політичними партіями, подбати про створення індивідуальної стратегії для конкретного політичного актора, зокрема й партійного лідера. Не варто забувати про системне отримання інформації в процесі реалізації технології.

Процедури міжпартійної комунікації залежать від типу відносин між партіями (співпраця, конкуренція, опозиція чи протистояння), від рівня міжпартійної комунікації (міжособистісний чи міжінституційний) та виду діяльності партій (робота у парламенті чи поза ним, співпраця в коаліції чи протистояння в опозиції, робота в комітетах).

Комунікація між партійними лідерами чи рядовими членами партії може відбуватися різними шляхами. Це залежить від того, чи міжособистісна комунікація партійних діячів відбувається на офіційному рівні. Процедура такої міжпартійної комунікації переважно відбувається за однією схемою: запит на проведення зустрічі, підготовка теми та матеріалів зустрічі, відповідно сам акт міжособистісної комунікації та оголошення результатів зустрічі. У переважній більшості міжпартійна комунікація на міжособистісному рівні відбувається неофіційно, часто на світських заходах, випадкових зустрічах, зустрічах «без краваток».

Засоби масової інформації відіграють неостанню роль в міжособистісній комунікації між партійними діячами. Партійні лідери роблять заяви, критикують чи використовують некоректну інформацію про свого конкурента (партійного діяча іншої партії) через канали засобів масової інформації (на шпальтах газет, через телебачення чи радіо, інтернет-сайти). Процедура такої комунікації передбачає наступну відповідь «ображеного» політичного діяча з спростуванням чи відповіддю на попередню заяву в тому чи іншому засобі масової інформації.

Комунікацію на міжособистісному рівні можна спостерігати і при роботі депутатів у парламентських комітетах та комісіях. Незважаючи на те, що при такій роботі депутати відстоюють та представляють інтереси своєї фракції, комунікація все ж таки залишається міжособистісною.

Процедура міжінституційної комунікації має більш фіксований характер і переважно відбувається за такою схемою: підготовка матеріалів для проведення зустрічі (орієнтований перелік питань, місце та час зустрічі), розробка порядку денного та регламенту зустрічей, проведення зустрічі, можливе створення робочих груп для розгляду певних питань. Якщо зустріч закрита, то вона відбувається за такою схемою: підготовка матеріалів до цієї зустрічі, допуск на засідання, оформлення протоколів, рішень. Кінцевими етапами процедури міжінституційної комунікації є ухвалення рішень, підготовка протоколів зустрічей та реалізація цих рішень.

Для ефективної роботи парламенту має бути налагоджена політична комунікація між всіма депутатськими фракціями. Парламент працює не лише на засіданнях. Наприклад, в Україні робота парламенту поділяється на: пленарні засідання, роботу в комітетах і фракціях, день уряду та роботу з виборцями.

Пленарні засідання відіграють важливу роль в прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, адже саме тут відбувається доповідь, обговорення та голосування щодо кожного закону чи іншого документа. Законотворчу діяльність можна розглядати як комунікативний процес не лише між громадянами та парламентом, а й комунікативний процес між партіями, які його опрацьовують та приймають. Комунікативний ресурс політичних партій у процесі законотворення можна виділити в двох аспектах: участь парламентських партій та законодавчі ініціативи партій, що ведуть боротьбу за політичну владу та електоральну підтримку.

Законотворча діяльність парламенту відображає міжпартійну, точніше міжфракційну комунікацію. Адже на кожній стадії прийняття закону не можливо обійтись без комунікації. Процедура міжпартійної комунікації у парламенті ідентична процедурі прийняття законів, оскільки прямо пов'язана з нею. Початковою стадією процедури міжпартійної комунікації, пов'язаної з законодавчою роботою партій, є законодавча ініціатива. Згідно з Конституцією України право законодавчої ініціативи мають Президент, народні депутати, Кабінет Міністрів України та Національний Банк України. Законодавчу ініціативу можна розглядати як причину для комунікації між депутатами партійних фракцій. Підготовка проекту для розгляду у парламенті включає в

себе такі етапи: прийняття рішення щодо підготовки проекту, організаційно-технічне та фінансове забезпечення підготовки проекту, підготовка тексту проекту, розробка концепції законопроекту, підготовка тексту та додатків до нього, наукова експертиза, подання закону на розгляд.

На цій стадії міжпартійна комунікація менш помітна, ніж на наступній – при розгляді і обговоренні проекту закону у парламенті. Проект розглядають у трьох читаннях, на основі яких приймається рішення повернути проект закону для доопрацювання із визначенням головних зауважень і терміну доопрацювання; надіслати проект закону на додаткову експертизу; відхилити проект закону із зазначенням причин відхилення; схвалити текст закону в цілому і внести його на всенародний референдум; прийняти закон і визначити порядок введення його в дію. Завершальною стадією та результатом міжпартійної (міжфракційної) комунікації у парламенті є прийняття закону.

Уся підготовча робота по законопроекту здійснюється в комітетах та комісіях. Ефективна міжпартійна комунікація сприяє швидкому прийняттю рішення, а рішення прийняті в комісіях часто визначають ті рішення, які будуть прийняті на сесії. Проте комунікація між депутатами у комісіях має свою специфіку. Діяльність комісій відбувається за «закритими дверима», вона не афішується, ця робота не демонструється по телебаченню, тому в такій довірчій обстановці, без зайвої гласності, питання вирішуються більш коректно й без зайвого наміру справити враження на виборців.

Робота в комітетах і фракціях передбачає два рівні політичної комунікації: міжпартійний рівень політичної комунікації при роботі в комітетах, та комунікацію в середині фракції. Комунікацію в середині фракції також частково можна назвати міжпартійною, але лише за тією умовою, що до складу фракції входять представники різних партій.

Транзитні суспільства накладають специфіку на міжпартійну комунікацію, оскільки вона відбувається в контексті переходу від звичайної багатопартійності як сукупності значної кількості партій, які, проте, не мають реального впливу на процеси прийняття рішень, формування урядових стратегій, – до партійної системи як інституалізації політичного плюралізму і змагальності. Власне міжпартійна комунікація є одним з вагомих чинників розвитку політичної конкуренції і відповідно подальшої демократизації. Політичні партії перехідних суспільств, де здійснюється перехід від однопартійності через атомізовану багатопартійність, зазвичай є малочисельними і слабопов'язаними з соціальними групами, інтереси яких вони б мали репрезентувати. Адже соціальна структура суспільств, які трансформуються, є аморфною і характеризується розшаруванням населення на бідних та багатих. Відповідно політичні партії та декларовані ними ідеологічні орієнтації та лозунги часто не мають жодного зв'язку з реальними інтересами суспільства, соціальними групами. Останні ж не мають потенціалу та ресурсів самоорганізації і слабо усвідомлюють свої політичні інтереси в цій аморфній соціально-політичній системі. Тому партійні структури були штучними утвореннями правлячої еліти, групи якої конкурували одна з одною за вплив та ресурси суспільства, і відповідно відображали інтереси провладних груп, та груп, від яких залежало їхнє перебування у владі – так званого селекторату за термінологією Б. Буєно де Мескіта, або в українському варіанті – кланово-олігархічних груп. Політична еліта часто проводить непослідовну політику з впровадження демократичних стандартів та інституцій і її прагненням є «перемогти, придушити інші центри сили, захопити верховну владу позбавити можливих суперників їх ресурсів і жити без турбот» [6, с.80]. Це зумовлює конфронтаційний і тіньовий характер міжпартійної комунікації на початку транзиту та відповідний дискурс комунікації. Постійні протистояння між «старою» та «ною» елітою, коаліцією та опозицією, що набирають характеру «війни без правил», посилюють конфронтаційність у взаємодіях і комунікації між партіями. Проте відсутність ресурсів для монополізації політичного поля, тиск на еліту з боку суспільства, поступово формують взаємозалежність груп еліти, і політичних партій, які вони створюють, і відповідно – передумови для співробітництва між ними, хоча часто ситуаційного, що відповідно поступово трансформує принципи та дискурс комунікації між ними. У цій ситуації міжпартійна комунікація стає інструментом внутрішньоелітних домовленостей (змови еліт) про правила та обмеження в боротьбі за владу, зберігаючи свій переважно тіньовий, неформалізований характер. Але й надалі групи еліт, використовуючи партійні структури створені ними, намагаються отримати контроль над політичним процесом, змінюючи правила гри, і відповідно правила міжпартійної комунікації. Лише, коли жодна з груп не зможе подолати інші групи, встановивши нові правила без домовленостей, досягнутих у процесі комунікації на основі торгу та компромісу, формуються та інституалізуються нові домовленості, в рамках яких відбуваються взаємодії та конкуренції політичних партій, створюються нові, публічні моделі комунікації між ними.

Чимало дослідників акцентують увагу на міжпартійній комунікації в контексті переходу до демократії як цілеспрямованого, керованого зацікавленою у демократичних перетвореннях

елітою процесу поетапних змін недемократичних інституцій демократичними та консолідації останніх [4, с.23]. Утверджувати демократичні принципи, досягати згоди політична еліта може завдяки міжпартійній комунікації.

Отже, принципи і результати комунікації політичних партій є зумовлені інституційною системою суспільства, мірою її консолідованості.

Вагомими ознаками перехідних режимів є неконсолідованість суспільства, відсутність нової системи цінностей, а також правил політичної гри, і особливо правил політичної конкуренції, прийнятних для усіх суб'єктів політики й, передусім, політичних партій. Ці ознаки зумовлюють значною мірою особливість міжпартійної комунікації в таких суспільствах.

Міжпартійна комунікація у транзитному суспільстві пов'язана з формальними та неформальними правилами (інституціями), оскільки сама комунікація відображає процес творення та інституціоналізації цих правил. Один із відомих представників неоінституціоналізму Д. Норт вважає, що основними складовими інституцій є формальні правила (закони, адміністративні акти, офіційно закріплені норми права) та неформальні (традиції, звичаї, договори, добровільно взяті на себе зобов'язання, норми та кодекси поведінки), а їхня роль у суспільстві полягає у зменшенні невизначеності шляхом встановлення постійної структури взаємодії [5, с.14]. Неформальні правила й норми трактуються також як інституції, оскільки і вони структурують взаємодії суб'єктів. Г. Хелмке і С. Левітські визначають неформальними такі «правила гри», які «створюються, стають відомими і насаджуються поза офіційно санкціонованими каналами» [7, с.189].

Заміна формальних правил комунікації неформальними здійснюється в транзитних суспільствах, коли політичні партії не можуть досягти своїх цілей у рамках формальних інститутів з причини їх неефективності. Це пояснюється тим, що у транзитних суспільствах або відсутні, або нечітко прописані необхідні законодавчі норми, існує велика кількість суперечливих інструкцій, можлива двозначність інтерпретації правил тощо. Формальні правила, втрачаючи свою ефективність та дієвість, поступаються місцем неформальним правилам. Отже, в перехідний період велику роль у міжпартійній комунікації відіграють неформальні правила комунікації, наслідком яких є незафіксовані у жодних документах тіньові домовленості між лідерами, які дуже часто визначають її результат. Публічними є зазвичай загальні декларації про цінності, наміри, які нічого спільного не мають з реальною політикою.

Отже, міжпартійна комунікація опирається на правові, моральні, політичні норми, прийняті у суспільстві. Правові норми не окреслюють чітко міжпартійної комунікації, вони частіше стосуються діяльності партій та політичної конкуренції, проте їх можна спроектувати і на міжпартійну комунікацію. Морально-етичні принципи комунікації між політичними партіями часто носять більше декларативний характер, а політичні діячі їх не дотримуються. Особливо це стосується перехідних суспільств, які відмовились від попередньої системи цінностей, але не сформували чи не адаптували демократичних цінностей.

Важливими проблемами трансформаційних суспільств є проблеми досягнення згоди та її інституціоналізації у формі норм та правил політичної боротьби. У цьому контексті є важливими формування нових принципів політичної комунікації та міжпартійної комунікації. Адже процеси демократичних трансформацій характеризуються появою багатьох партій як вияву політичного плюралізму та суб'єктів політичної змагальності, а також процесами формування партійної системи, що зумовлює трансформацію принципів прийняття рішень і трансформацію політичної системи загалом. Наявність етапів переходу до демократії дає змогу розглядати міжпартійну комунікацію детальніше, зосереджуючи увагу на кожній фазі. Так, «беручи до уваги, на які стратегічні цілі скерована діяльність політичних еліт на певному часовому відрізку переходу і яка її результативність, виділяємо такі стадії»:

- перебирання влади реформаторами до своїх рук – «заміна політичної еліти»;
- прийняття реформаторських рішень про створення нових інституцій – «заміна політичних інституцій»;
- звикання суспільства до нових умов, легітимації новостворених інституцій – «демократична консолідація». Нею закінчується перехід і починається демократичний розвиток [4, с.205].

На кожній стадії транзиту відбувається інтенсивний процес міжпартійної комунікації. На першій стадії транзиту процес переходу від авторитаризму до демократії відбувається за допомогою тривалої та безрезультатної боротьби, учасниками якої є представники різноманітних соціальних груп, а спірні питання мають першочергове для всіх значення. При розгляді першої та другої стадій, у першу чергу, увагу зосереджують на формах діяльності політичних еліт, тобто чи є зміни, які можуть свідчити про початок переходу від авторитарного режиму до демократії. Цю стадію називають стадією переговорів та укладення угод. Саме на цій стадії важливу роль відіграє міжпартійна комунікація, особливо у переговорному процесі та досягненні кон-

сенсусу. За якістю комунікації між партіями та політичними акторами можна судити про наявність демократичних змін, які політична еліта планує впроваджувати у суспільне життя. «Під час другої фази частина політичних лідерів країни ухвалює свідоме рішення визнати наявність багатоманітності у єдності та інституалізувати з цією метою деякі фундаментальні механізми демократії (загальне виборче право, вільні вибори тощо)» [8, с.308]. Цю стадію називають стадією прийняття рішень. У фазі звикання відбувається процес засвоєння політичними силами та суспільством нових демократичних правил, процедур та цінностей. Тут робиться акцент на поведінкових характеристиках еліт, їхній готовності діяти за новими правилами політичної гри. Комунікація відіграє важливу роль у процесі закріплення цих демократичних принципів, а також є засобом поширення їх у суспільстві. Загалом комунікація виступає своєрідним індикатором демократії.

Отже, міжпартійна комунікація є одним з способів досягнення згоди у суспільстві через формування процедур і норм комунікації та спільної діяльності і загалом інституціоналізації нової нормативної (інституційної) системи. Міжпартійна комунікація є детермінована домінуючими принципами політичної комунікації та типом інституційної системи. Особливості міжпартійної комунікації у перехідних суспільствах, для яких є природною непевність і правил гри, і результатів, зумовлюються впливом неформальних правил на міжпартійну комунікацію в рамках постійних змін та трансформацій.

Бібліографічні посилання:

1. **Ганжуров Ю. С.** Парламент України в політичній комунікації / Ю. С. Ганжуров. – К. : Україна, 2007. — 352 с.
2. **Ганжуров Ю. С.** Парламентські дебати в системі політичної комунікації / Ю. С. Ганжуров // Віче. – 2003 — № 4. — С. 20–23.
3. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Правова бібліотека «Інфодиск» «Законодавство України». – К., 2005.
4. **Колодій А.** Політична трансформація в Україні: інституції та люди : збірник наукових праць «Ефективність державного управління» / А. Колодій. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 12.
5. **Норт Д.** Інституції, інституційна зміна, та функціонування економіки : пер. з англ. / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
6. **Розов Н.С.** Коллегиально разделенная власть и условия поэтапного становления демократии в России / Н. С. Розов // Полис. – 2008. – № 5. – С. 74–89.
7. **Хелмке Г.** Неформальные институты и сравнительная политика : основные направления исследований / Г. Хелмке, С. Левитски // Прогнозис. – 2007. – № 2 (10). – С. 188–211.
8. **Шипунов Г.** Методологія аналізу суспільств, що трансформуються: транзитологічний підхід : матеріали всеукраїнської наукової конференції «Політична наука в Україні: стан і перспективи» (Львів, 10–11 травня 2007 р.) / Укл. М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. – Львів : ЦПД, 2008. – 308 с. // [Електронний ресурс] // <http://postua.info/shypunov.htm>

УДК 329 : 321.105.44

С. С. Гапонов

РОЛЬ ПРОФСПІЛОК В ТОТАЛІТАРНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ (НА ПРИКЛАДІ СРСР)

Розглядається місце та вплив професійних спілок на функціонування політичної системи за умов існування тоталітарного політичного режиму. На прикладі СРСР аналізується система взаємодії профспілок та партійної системи при тоталітаризмі.

Ключові слова: профспілка, тоталітаризм, політична система, політичний режим, роботодавці.

Рассматривается место и влияние профессиональных союзов на функционирование политической системы в условиях существования тоталитарного политического режима. На примере СССР анализируется система взаимодействия профсоюзов и партийной системы при тоталитаризме.

Ключевые слова: профсоюз, тоталитаризм, политическая система, политический режим, работодатели.